

GRAŽINA

Lietuvių sakmė

Naktis artėja, pučia šaltas vėjas,
Laukus užklojo ūkana vėsi.
Pro tirštą miglą žemėn pažiūrėjęs,
Mėnulis vėl paskendo debesy.
Pasaulis buvo tartumei koks rūmas:
Ir kas dangaus — jo skliautu — per aukštumas!
Lyg langas rodės pilnatis šviesi.

Ant Naugarduko kalno seną pilį*
Mėnulis maudo aukso spinduly.
Velėnų pylimu aukštyn pakilę,
Smėliu šešėliai šliaužia dideli.
Pavargę jie į griovį krinta seną¹,
Kur tarp žolių, girdėt, vanduo čiurlena.

Užgeso žiburiai, pily tamsu,
Tiktai ant kuorų, kol dar neprašvito,
Sargai balsu vis šaukia vienas kitą.
Bet kas gi ten boluoja iš tiesų,
Kokie ten žmonės skuba pavėlavę?
Šešėliai bėga paskui juos keisti,
Ir bėga greitai, turi būt raiti.
Antai šarvai, tur būt, apsiginklavę.

Žirgai sužvengia, skamba pasaga,
Trys riteriai prie pylimo sustoja,
Trimitą vienas papučia staiga
Ir tris kartus tą garsą pakartoja.

Nuo kuorų atsiliepia jlems sargai,
Nakties tyloj užgroja jų ragai.
Deglal prie vartų blankią šviesą skleidžia,
Grandinės žvanga, tiltas nusileidžia².

Sargai žlungeidūs skubinas bėgte,
Apžiūrinėja raitelius sustoję.
Pirmasis buvo pilna ginkluote —
Kryžiuotis taip tikrai į mūšį joja:
Juodavo kryžius³ drobėj baltoje,
Spindėjo aukso kryžius ant krūtinės,
Trimitas, letis, kardas makštyje,
Rožančlų prie juosmens pasikabinęs.

Pažinę jį iš aprangos naujos,
Lietuviai šnibždas: „Žiūrėk, koks snukis!
Tai vienas iš kryžiuočių šunaujos*,
Nuo prūsų kraujo⁴, ašarų nutukęs.
O, jeigu mes čia būtumėm vieni,
Išmaudyčiau tą niekšą vandeny*,
Paklščiau aš po tiltu jį, beširdį.“
Taip šnibždas jie, o riteris juos girdi;
Nors kvallas buvo vokietis visai,
Bet kalbą tą suprato ir jisai.*

„Pily valdovas?“—„Taip, bet naktį vėlią
Pasiuntinių iš svetimos šalies
Prilmt valdovas jau nebegalės.
Gal būt, rytoj.“—„Rytoj? Šią valandėlę
Praneškite Liutaurui apie mus,
Tegu greičiau įleidžia į namus.
Paimk šį žiedą, jis pažins iš sykio
Iš herbo ir pagal kitas žymes,
Iš kur ir kas per žmonės esam mes
Ir ko viešnagėn esame atvykę.“

Aplink tylu, užmigo jau pilis.
Rudens naktis apglėbus visą žemę.
Tačiau kodėl lig šiol Liutauro menėj
Maža lempelė mirkčioja dar vis?
Jis šiandien grįžo iš toli. Tai argi
Nenori miego akys jo pavargę?

Nemiega kunigaikštis dar. Tačiau
Nei iš tarnų, nei iš tarybos ponų⁵
Nedrįsta nieks prieit prie jo arčiau,
Sudrumst valdovui poilsį malonų.
Nei grasymais, nei prašymais švelniais
Pasiuntiniai į pilį neįeis.
Ir liepta Rimvydą prikelt galiausiai⁶.
Taryboje jisai galva vyriausia,
Draugu vadina kunigaikštis jį,
Ir senis Rimvydas šio vardo vertas.
Ar kelyje, ar žygy, ar pily —
Liutauro durys jam visur atvertos.

Tamsu valdovo menėje. Tiktal
Maža lempelė rūksta ant jo stalo.
Liutauras vaikšto rūškanas be galo
Ir mintyse paskęsta nelauktai.
Atvykę vokiečiai į Naugarduko pilį,—
Jis klauso Rimvydo ir susimąstęs tyli.
Tai atsidūsta, tai išbąla jis,
Veide matyt didžiulis liūdesys.
Lempelė blankiai apšvietė seklyčią,
Jos dagtį jis įstūmė dar giliau
Ir užgesino lempą pagaliau,
Nesužinosi, tyčia ar netyčia.

Valdovui liūdna ir graudu sykiu,
Matyt, negali jis nusiraminti.

Tačiau nenori, kad iš jo akių
Atspėtų tarnas slaptą pono mintį.
Ir vėl jis tyliai vaikšto tamsoje,
Bet kai prie lango apšviesto priėjo,
Kai į jo veidą mėnuo pažiūrėjo,
Tada raukšles valdovo kaktoje
Ir baisų pyktį tarnas pastebėjo.
Ir buvo rūstūs viešpaties veidai,
Sukąstos lūpos, akyse žaibai.

Paskui, nutraukęs sunkią, slogią tylą,
Jisai paliepia užrakint vartus
Ir su vylingu ramumu prabyla,
O kalbą lydi jo šypsnyš kartus:

„Juk pats iš Vilniaus, Rimvydai, sugrižęs,
Nudžiuginai mus Vytauto žinia*,
Kad jis mane paaukštint pasiryžęs,
Kad jis į Lydą perkelia mane⁷,
Kuri kaip kraitis žmonai atitekus.
Ar tai teisybė, Rimvydai, ar šnekos?“—
„Teisybė, kunigaikšti.“—„Tai išeik —
Mes dovaną priimsime kaip reik:
Išneškiet vėliavas — teplevėsuoja,
Ir žygio ugnį kurkit pilyje.
O kur šaukliai? Tegu užtrimituoja
Vidurnaktį miestelio aikštėje.
Ir tenedrįsta niekas pavėluotil
Tegu jie pučia iš visų jėgų,
Pakol karius prikels man iš miegų.
Tegu visi susirenka ginkluoti,
Aštrių strėlių paėmę kiek gana,
Nušveitę aštrų kalavijų plieną.
Tegu suruoš kiekvieną jo žmona,

Įdėjus maisto vienai žygio dienai.
Kieno arklys ganykloje — pargint,
Su savimi abrako pasiimt⁶.
Kai saulė, Ščorsų žemėje pakilus,
Į kapą Mindaugo pažvelgs šviesi*,
Lydos kely jūs laukit budrūs, tylūs,
Manęs atvykstant laukite visi.“

Ir kunigaikštis savo kalbą baigė.
Ātrodė ji, kaip visad, paprasta.
Į žygį ruoštis? Kur? Kodėl taip staigiai?
Kodėl taip rūščiai suraukta kakta?
O kai kalbėjo, rodėsi, kad žodžiai
Per vienas kitą veržėsi pikti,
Vieni iš jų pro lūpas liejos godžiai,
Kiti širdy paliko netarti.
Kažką baisaus tie žodžiai pranašavo,
Mintims jo balsas jau nebetarnavo.

Liutauras baigė. Jis, atrodo, laukia,
Kada visiems jo valią pakartos,
Bet Rimvydas vis tyli, nesitraukia,
Atspėti stengias iš naujienos tos,
Ar tik netyko bėdos ir pavojai.
Ir susimąstęs jis ilgai galvoja.

Bet ką daryt? Gerai pažįsta jis
Valdovą savo drąsų, kaip ir jauną,
Ne visuomet kitus jis išklausys,
Į jo mintis retai kas įsilbrauna.
O jei ką nors sumano jis slaptai,
Sulaikomas užsidega piktai.
Bet Rimvydas — valdovo patarėjas,
Kaip didvyris jis liaudy pagarsėjęs,

Ant jo galvos didžiulė gėda kris,
Jei jis klusniai išeis pro šias duris.
Patart ar ne? O gal tylėt iš viso?
Dvejojo senis, pagaliau išdrįso.

„O kunigaikšti, tik parodyk tu,
Į kokią pusę ar į kokią šalį,
Ir mums užteks pėsčiųjų ir raitų,
Atvyks visl, kas tik kariauti gali.
Ir Rimvydas žygiuos su jais greta.
Bet, kunigaikšti, reikia skirti žmones,
Kur tikl tau be jokios abejonės,
Nuo vyrų, kur išmano šį bei tą.
Ir tavo tėvas sprendavo pats vienas,
Bet visados, kol dar ne per vėlu,
Kol makštyse ilsėdavosi plienas,
Jis atsiklausdavo galvų žilų.
Ne kartą jo taryboje sėdėjau,
Kaip ką galvojau, taip tą ir kalbėjau,
Netelsk manęs, jei aš kalbu blogai.
Širdis taip liepia — taip ir kalba senis.
Aš gyvenau, kaip pats matai, ilgai,
Aš daug karų, nelaimių pragyvenęs.
Todėl gerai regiu aš ir nūnai:
Keisti, nauji mums, seniems, šie planai.
Jei iš tikrųjų įsakai, valdove,
Prieš Lydą eiti mūs karių būriams,
Tai užpuolimas šis pavaldiniams
Atneš tik gėdą, o ne karo šlovę:
Kas grobio prisiplėš iš žemės šios,
O kas vergaus ir grandines nešios.

Gandų grūdai po kraštą sklinda baisiai,
Juos žmonės godžiai rankios ir sodins,

Iš tų grūdų išaugs nuodingi vaisiai,
Kurie ramybę, šlovę sunaikins.
Pasklis gandai, kad, turto įsigėdęs,
Tu į kaimynų žemę plėšti leidies.

Ne taip valdovai elgėsi kadais,
Supylę savo rankom, ne kardais
Lietuvių sostinei didžiulę kalvą⁹.
Lenkiu prieš juos aš savo žilą galvą.
Ir jeigu tu nueisi jų keliu,
Tai visuomet padėti tau galiu.

Visiems kariams paskelbsiu šitą žinlą,
Vieni iš jų miestely, netoli,
Kiti į kaimą grįžę, į gimtinę,
Žodžiu, visi netrukus bus pily.
O tavo giminės ir artimieji,
Kaip reikalauja papročiai senleji,
Su savo svitomis atvyks čia tuoj.
O aš galiu išjoti jau rytoj
Arba poryt, saulutei tik pakllus;
Paruošiu puotai visko, kiek reikės.
Su manimi tarnai eis ir vaidilos¹⁰,
Mėsos užteks, midus upe tekės*.

Ne tik kad liaudis, ir vyršūnės pačios,
Kaip sako, kąsnio vaikosi skanaus.
Minia, valdovo dosnią ranką mačius,
Jam ateity ištikimai tarnaus.
Puotas lietuviai ir žemaičiai darę
Kiekvienąkart, prieš vykdami į karę.“

Pro langą žvelgia, priduria rimtai:
„Rytoj, matyt, pakils audra ir vėjas.

Prie vartų žirgas pririštas antai,
Ir riteris, į balną atsišliejęs,
O du prie sienos vaikštinėja sau.
Tai vokiečiai — iš visa ko matau.
Ar jiems sunkias pilies duris atversi,
Ar per tarnus jiems savo žodį tarsi?“

Uždaręs langą, klausos įdėmiai,
Valdovą tiria, žiūri apsiblausęs,
Lyg sužinot norėtų nė neklausęs:
Ką veikia čia keisti pasiuntiniai?

Supratęs jį, Liutauras aiškint ima:
„Jei, aplinkybių verčiamas svarbių,
Prašau kitų pagalbos, patarimo,
Tai už kitus labiau tave gerbiu,
Brangus man tavo patyrimo menas,
Tu mūšy jaunas, o taryboj senas.

Nemėgau aš, nemėgstu ir nūnai
Slaptų minčių, sumanymų atverti,
Nes visa tai, ką vienas sumanai,
Perdaug anksti išpasakot neverta.
Tegu planai, kada jau juos baigi,
Bus kaip audra, galinga ir staigi.
Todėl trumpai nurodau žygio pusę:
Į Žemaičius keliausime, į Rusią!¹¹“—
„Negali būt!“— „Bet šitaip bus kaipsyk.
Tau šiandien širdį atveriu, klausyk.

Dėl to liepiu ir žirgus pabalnoti,
Dėl to į žygį vykstam nelauktai,
Kad aš jaučiu, jog Vylauto pulkai
Į Lydą kelią gali man pastoti.

Ō gal dėl to jis kviečiasi mane,
Kad man rankas apkaltų grandine.

Bet aš su Prūsų ordinu galingu
Sudaręs slaptą sąjungą esu,
Jis duos karių, kurių man šiandien stinga,
Ō jam — dalis laimėjimų visų.
Pasiuntiniai, sakai, jau pasirodė,
Magistras taigi tesi savo žodį*.

Kai lik pakryps sielynas link rytų*,
Išvyksime. Kad laiko tik užtektų.
Atjos ir vokiečių trys tūkstančiai raitų,
Ir kita tiek atvyks pėsčiųjų knechtų.*
Kas per žirgai ir raiteliai kresni!
Magistras man net pasirinkti davė —
Už mūsiškius visi jie stipresni*,
Ligi dantų visi apsiginklavę.
Juk tu ir pats žinai smarkumą jų,
Kai grumias ietim ar kalaviju.

Ō knechtai turi geležies gyvatę,
Kurią švinu ir suodžiais jie prišers,
Paskui, į priešą ryklę jos atstatę,
Jai kibirkščių į uodegą pažers,
Įpykus spiaus ji dūmus, ugnį baisią,
Aplink švinu įkaitusiu lynos.
Ir Gediminą užmušė kadaise¹²
Gyvatė ši ant kalno Veliuonos.

Mes pasiruošę. Vytautą šį sykį
Užklupsime iš pasalų pirmi
Ir, netikėtai prie Lydos atvykę,
Paimsim kardu ją ir ugnimi.“

Nustebęs klauso Rimvydas kalbų šių,
Nelaimę jaučia jo žila galva:
Tikra audra išeis iš šito mūšio,
O ką daryt? Galvoj — vien painiava.
Bet reikia savo nuomonę pareikšti.
Ir jis supykęs šaukia: „Kunigaikšti!
Gal duos dievai, neteks man pamatyt,
Kaip brolis brolių rengiasi žudyt!
Kirviu daugiau aš vokiečius per sprandą*,
O šiandien pats aš jų kirvius galandu?
Bloga taika mus vienyti imi:
Nesusijungs vanduo su ugnimi!

Juk būna taip: kaimynai du įniršę,
Išgriovę vienas kito daug pilių,
Galop, piktybę širdyse pamiršę,
Vadina jie viens kitą bičiuliu.
Lietuviai juk su lenkais susipykę,
Tačiau tarp jų piktybė nebe ta:
Kartu prie skobnių sėdas jie ne sykį,
Po vienu stogu ilsisi greta,
Drauge kardų aštriųjų eina kalti.
Nors jie ir priešais buvo dideliais,
Bet viens kitam visas skriaudas atleis.
O kaip pakęsti šliaužiojantį žaltį?
Vienok, jei slenkstį peržengia žaltys
Ir jei kaip svečią jį priims lietuvis*,
Ir, kaip dievai įsako, pastatys
Jam šilto pieno iš pilnos milžtuvės¹³,
Tai ir žaltys tuoj šliaužia į rankas,
Iš vieno kaušo geria jie kaip broliai.
Lopšin išliaužęs, vaiko jis nekąs,
Apsivynios ant kaklo kaip karoliai.

Bet su kryžiuočių žalčiu tu nežaisk —
Jo nepaveiks nei dovanos, nei žodžiai.
Ar prūsai ir mozūrai per mažai
Žmonių ir aukso davė ryklei godžiai¹⁴?
O jis gi šliaužo perkaręs vis vien
Ir mūsų gerkles perkrims vienądien.

Tiktai vienybė mums padėti gali!
Kasmet prieš jį pasiunčiame pulkus,
Pilis sugriaunam, nuteriojam šalį.
Bet Ordinas kaip slibinas klaikus:
Kalaviju nukirsi galvą vieną,
Tai vietoj jos bus dešimt kitą dieną!
Visas nukirskim! Skaudžiai apsigaus,
Kas mus sutaikint pasišautų uoliai,
Nerasi tokio Lietuvoj žmogaus —
Ir kunigaikščiai mūsų, ir prastuoliai
Supras tuojau, kad čia klasta baisi,
Kaip Krymo maro¹⁵ vengia jų visi.
Tai kas, kad jie galingi, apsikaustę,
Geriau jau mirt, pagalbos neprašyt,
Geriau jau karštą geležį prispausti,
Negu kryžiuočio dešinę laikyt!

Mums graso Vytautas? — Bet juk lig šiolei
Iš vokiečių neskolinom kardų?
Nereikia, kunigaikšti, tų vaidų,
Verčiau paspauskim dešines kaip broliai.
Nepaskandinkime kardų kraujuos,
Teisingai bausmei saugokime juos!

Iš kur ėmei, valdove, tokią mintį,
Kad pinkles ruošia Vytautas šįkart?
Jam reikia mūsų sąjungą priminti,

Pasiųsk mane dar kartą susitart.“—
„Verčiau nustotum, Rimvydai, kalbėjęs!
Gerai pažįstu Vytautą patsai.*
Jo galvoje kasdien kitokis vėjas,
Žinau, kaip žodžio laikosi jisai.
Giliai paslėpęs karda išgalastą,
Tikėjau: Lydą man žmona atgaus,
O šiandien gi, sumanęs naują klastą,
Jisai telaukia laiko patogaus,
Nes mano vyrai į namus išvyko,
O jis prie Vilniaus su kareiviais tyko
Ir skelbia dar, būk Lydoje kai kas
Galybel mano niekad nepaklusią...
Užtat jis Lydą sau pasilaikąs,
O vietoj jos žadąs man pliką Rusią
Arba variagų pelkes* ir balas,
Nes ten, girdi, gimtoji mūsų žemė,
Į ten jis brolius, giminaičius tremia,
O Lietuvos jisai nesidaląs.
Žiūrėk, kaip tvarkos! Kelią sau pravaleš,
Visokiais būdais sieks tikslų savų,
Jis vienas nori būti visagalis,
Nevertina visai kitų galvų.

Gana jau to, kad Vytautas mus smaugia,
Neleisdamas nultipti nuo žirgų,
Prie mūs kaktų kieti šalmai priaugę,
O šarvus teatplėšiam su vargu.
Iš mūsų mūšin įojame kas dieną,
Pasaulį platų apkeliavom mes:
Tai prieš kryžiuotį bandom savo plieną,
Už Tatrų puolam Lenkijos žemes¹⁶,
Tai vėl po stepę mes su vėjais skraidom,
Mongolų ilgas vilkstines išsklaidom¹⁷!

Jei nuo kardų išlikęs gyvas kas
Vergų ir turto sau parsigabena,—
Nueina jie į Vytauto rankas,
Iš mūsų vargo jis gražiai gyvena.
Jam šiaurėj šniokščia Baltijos vilnis,
O pietuose — juoda Chazarų jūra*,
Į jo krantus putotos bangos gūra,
Kiek daug pilių ir miestų valdo jis!
Mačiau ne vieną Ordino tvirtovę.
Kiekvienas prūsas bijo, vengia jų,
Bet jom toli ilg Vytauto pilių,
Kur Trakuose ir Vilniuj tebestovi!*Yra slėnys prie Kauno netoli*,—
Undinės ten kas vasarą, kas švlesią,
Gėles ir veją žaliąją patiesla,
Atsigrožėt slėniu šiuo negali.
Ar tu tikėsi? Pas Kęstučio sūnų
Pily margesnės gėlės ir veja:
Ant jo grindų kilimal gražūs būna,
O sienas dengia aukso lapija.
Kur kas gražiau, nei laumės ar dievaitės,
Jam viską daro pagrobtos lenkaitės¹⁸.
Langų stiklai jo rūmų ir namų
Parsivežti iš žemių tolimų.
Prieš saulę jie visom spalvom nušvinta
Tarytum lenkų riterio šarvai.
Taip spindi senis Nemunas dažnai,
Kai spinduliai į nugarą jo krinta.

O ką gi aš gavau už visa tai?
Iš lopšio vos išlipęs, kaip matai,
Ant žirgo aš sėdėdavau per dieną,
Kumelių gėriau — kaip totorius — plėną¹⁹,
Pagalviu žirgo karčiai buvo man,

O prisiglaudus jie minkšti atrodė,
Kol vėl trimitas šaukdavo balnan.
Vienmečiai tąsyk dar lazdas tebjodė²⁰,
Sau kardus nusidrožę iš skalų,
Nerūpestingi gatvėje triukšmavo
Ir žaisdami tarpusavy kariavo
Didžiausiam džiaugsmui motinų žilų.
Tuo tarpu aš jau totorius vaikiausi,
Su lenkais kardu jau tikru kirtausi!

Seniai jau miręs Erdvilas²¹, tačiau
Mana valda nė sprindžiu nepraplito.
Iš ąžuolų šią pilį pastačiau,
O rūmus sau iš raudonųjų plytų,
Tu permesk juos bent kartą akimis:
Kur stiklo rykai? Kurgi karo grobis?
Nėra kilimų čia, kaišytos drobės,
Tik samana ir senas židinys.
Tai kas gi man iš mūšių tų žiaurių?
Juk, be šlovės, aš nieko neturiu!

Bet Vytautas ir šlove mus pranoko:
Jam vaidila dainuoja žilasai,
Prie skobnių jį išliaupsina, kaip moka,
Lyg būtų antras Mindaugas jisai.*
Skambi styga ir rimas visagalis! —
Jam paklusni rūsčioji ateitis.
O kas gi, dulkes užmaršties nuvalęs,
Ateityje mūs vardą įskaitys?

Tegu kovoj jis šlovę sau atranda.
Jam karo grobio nepavydim mes.
Tiktai tegu dantų jis negalanda
Prieš mus ir mums priklausančias žemes.

Ką reikė jam į sostinę įeiti,
Karais ramybę, taiką suardyt?
Ar tai seniai, nuvertęs Algirdaitį,
Jis pats į sostą sėdosi valdyt?*

Valdyt jis mėgsta! Trokšta, kad aplinkui,
Lyg kad vaidilos, jo pasiunliniai
Valdytų mus, tvarkydami kaip tinka.*
Gana! Jau laikas, laikas baigt seniai!
Neleisim jam sėdēt ant mūsų sprando!
Pakol krūtinėj plaks jauna širdis,
Pakol ranka dar kardą išgalanda
Kol mano žirgas sakalu skraidys,
Kaip grobis man iš Krymo parvartytas,
Ir tau toks pat padovanotas kitas,
O dešimt dar aš pievose ganau,
Jais paklusnius tarnus apdalinau,—
Pakol šis žirgas!.. Kol šis kalavijas!..“
Su žodžiais pyktį baisųjį nurijęs,
Nutilo jis, pašoko nelauktai,
Sužvanginęs kalaviju piktai.
Kas per žaibai virš jo galvos sušvito?
Kada žvaigždė nutrūksta danguje,
Tai lieka ilgas takas paskui ją,
Taip į grindis Liutauro kardas krito,
Ir pasipylė kibirkštys. Sykiu
Pikti žaibai sutvisko iš akių.

Ir vėl tyla, kurti tyla aplinkui.
Pridūrė jis: „Gana tuščios kalbos,
O tai, žiūrėk, pusiaunaktis atslinko,
Antri gaidžiai jau greitai užgiedos.
Atrodo, viską tau esu pasakęs.
O aš gulu, tegu pailsi akys,
Gal atsigaus ir kūnas, ir širdis,

Be miego aš, tur būt, jau naktys trys.
Jau debesų sunki skara praskydo,
Graži diena prasideda nūnai,
Kęstučio sūnui atiduosim Lydą,
Kai liks iš jos tik dūmai, pelenai!“

Pasakęs tai, jis rankomis suplojo,
Tarnai pašokę guolį jam paklojo,
Liutauras ir atsigulė anksčiau,
Kad tik išeitų Rimvydas greičiau.
Tuščia kalba kam pykinti valdovą?
Tegu geriau jis valandą nusnūs,
Ir Rimvydas, kaip tarnas paklusnus.
Šaukliams įsako trimituoti kovai,
Paskui į rūmus grįžta kažkodėl,
Gal būt, su valdovu jis tarsis vėl?
Bet ne, dabar nukreipia savo žingsnį
Jisai į kairį rūmų sparną. Čia
Po kojom tiltas kabantysis linksi,
Ir štai kunigaikštienės seklyčia.

Už kunigaikščio buvo ištekėjus
Lydos kunigaikštytė Gražina²²,
Tarp Lietuvos gražuolių pagarsėjus
Kaip už visas gražiausia mergina.
Nors buvo ji nebe pirmos jaunystės,
Gyveno jau vidurdienį jinai,
Bet bruožai išminties ir moterystės
Jaunam jos veidui tiko dyvinai.
Ji rimtumu ir gaivumu patraukia,
Taryt jauti, kad vasara greit bus,
Taryt gėlė, sukrovus žiedą, laukia,
Ar vaisius greit jos iščiose prabus.
Ir kas pralenks šį grožį stebuklingą?

Didžiavos ji viena visoj pily,
Kad nuo Liutauro — milžino galingo —
Ūgiu nė kiek neatsiliko ji.
Jei tarp tarnų, dvariškių juodu dviese
Po savo pilį vaikščiojo šalia,
Atrodė tartum topoliai šile,
Viršum visų plačius pečius ištiesę.

Ne tik kad kūnas, veidas jos dailus,
Bet ir širdis į vyro panėšėjo.
Į verpstę ir mergautinius žaislus
Iš tolo ji su panieka veizėjo.
Ir kas tiktai nematė jos raitos —
Į šiurkštų lokio kailį įsimovus,
Su lūšena ant marmuro kaktos?
Patiko jai medžioklių triukšmas, kovos,
Ant žemaituko susitikę ją*,
Kaimiečiai manė vyrą susitikę,
Jai ir tarnai ne kartą pilyje
Kaip kunigaikščiui lenkės apsirikę.

Su vyru ji dalinosi mielai
Džiaugsmams, širdim, ne vien tik savo lova,
Ji liūdesy paguosdavo valdovą,
Jai brangūs buvo vyro reikalai.
Su Gražina protingai pasitarus,
Aiškėjo bylos, sąjungos ir karas.
Liutauras paprastai tą visą slepia,
Bet ji gi skyrės nuo kitų žmonių,
Kurios tik džiaugias židiniu namų,
Tuščia galia didžiuojasi išlepe.
O ji rimtai sau tvarkėsi pily,
Nuo svetimų mintis paslėpti mėgo,

Nieks nežinojo, kokią turi ji
Prie kunigaikščio įtaką ir jėgą.

Suprato senis Rimvydas gerai,
Iš kur galėtų gauti sau pagalbą,
Kunigaikščienei taigi atvirai
Išdėstė visą kunigaikščio kalbą,
Kad karas šis negarbę jam teduos,
O liaudis gi pražūsianti vaiduos.

Stipriai žinia ši pritrenkė Gražiną,
Bet nepalūžta vyriška dvasia,
Minčių valdovės tarnas tenezino,
Ramybė skamba jos tvirtam balse:
„Žmona tikrai blogesnis patarėjas,
Nei kovose užgrūdintas karys,
Liutauras pats nutars, o panorėjęs,
Ką tik nutars — tai tą ir padarys.
Jei pagaliau širdis jo subangavo,
Pakilo pykčio viesulas ūmus
Ir jei žmogus pačioj jaunystėj savo
Labiau už protą garbina jausmus,—
Palikim jį, ir išaiškės jo klaidos,
Širdy blogi sumanymai užges,
Piktus žodžius užumarštis palaidos.
Nelieskim jo, nevarginkim savęs.“—

„Atleisk, valdove! Pasakyti reikia,
Jog buvo mūsų pokalbis nūnai
Ne toks, kurį gali užmiršti veikiai.
O šiandieniniai viešpaties planai²³—
Ne dūmai vien, užgulę mūsų žemę,
Kuriuos rytoj vėjelis išsklaidys:
Ši kibirkštis ir gaisrą pagimdys,
O dūmai tie didžiulį karą lemia!

Pažištu aš valdovą gan gerai,
Su juo kartu praleidau ir vaikystę,
Bet su manim kalbėt taip atvirai
Jis negalėtų niekad išdrįsti.
Atidėliot negalima ilgai,
Nes jis įsakė, vos pradėjus švisti,
Prie Pereseko kapo²⁴ rinkt pulkus.
Naktis šviesi, o kelias nesunkus.“—

„Ak, vargas man! Nejaugi ryt iš ryto?
Nejau gandai pasklis Lietuvoje,
Jog vienas brolis puolęs brolių kaitą,
Jog kraitį aš atgavus kovoje²⁵!
Einu pas jį, bus viskas pasakyta...
Einu dabar, nakties šios tamsoje,
Pakol rasas surinks šviesi aušrinė,
Tikiuos parnešianti tau gerą žinią.“

Jie atsisvelkina, kalbų gana,
Vienodą tikslą jie abu turėjo.
Kunigaikštienė tuoj nedelsdama
Į vyro menę slapčiomis nuėjo,
O Rimvydas, iš tolo bežiūrįs,
Zvilgsniu viltingu ją tepalydėjo,
Ir pas Liutauro kambario duris
Pro mažą plyšį žiūri, klauso jis.

Bet neilgai prie durų senis laukė,
Išgirsta jis, kaip girgžtelia spyna.
„Kas ten?“— pašokęs kunigaikštis šaukia,
„Tai aš!“— tamsoj atsako Gražina.
Paskui abu jie pradeda kalbėti,
Nors Rimvydas numano, kaip ir ką,

Tačiau sunku suprasti ir girdėti
Tarp mūro sienų su ausim menka.

Ir ėmė gyvas pokalbis liepsnotis,
Kaskart smarkiau, kas kartą vis karščiau:
Kalbėjo ji, Liutauras gi rečiau,
Tylėjo jis, bandydamas šypsotis.
Kunigaikštienė klaupias pagaliau,
O kunigaikštis rūškanas pakilo,
Tik nežinia, kokiais tikslais, kodėl —
Priglaust, atstumt? Trumpai kažką prabilo,
Paskui tyla, ilga tyla. Ir vėl
Sunki spyna kabarkštelia iš tyko,
Ir nežinia — pavyko, nepavyko,
Į savo menę grįžta ji lėtai,
Palikusi supykintą valdovą.
O šis ir vėl atsigulė į lovą,
Giliu miegu užmigo jis kietai.

Palaukė senis valandėlę mažą,
Paskui toliau nuėjo. Bet staiga
Pamatė jis kunigaikštienės pažą,
Kuris kalbėjo vokiečiams kažką.
Ir gaudė Rimvydas kiekvieną žodį.
Kryžiuočiams pažas į vartus parodė.
Kryžiuotis baisiai perpyko, žinia,
Sušuko jis, sėdėdamas balne:
„Jei leistų mano, pasiuntinio, vardas,
Prisiekiu kryžium, komturo galia²⁶,
Už gėdą šią pakiltų keršto kardas,
Deja, man ginklo griebtis nevalia.
Aš tarp monarchų pasiuntiniu augau,
Karaliai, popiežiai mane kaip draugą
Sutikdavo prie vartų, na, o čia:

Po atviru dangum stypsok nakčia
Ir eik šalin, nes pažas lauk išvarol
Aš perspėju, kad mūsų neapgaus,
Už melą šį kunigaikštėlis gaus!
Pašaukti mus prieš Vytautą į karą,
Paskui prieš mus atsukt kalavijus!
Žiūrėsime, kaip Vytautas gins jus!

Tu pasakyk kunigaikštėliui jūsų,
Galiu ir aš tą patį jam ištart
Ir, jei reikės, kartoti dešimtkart,
Nes žodis riterio kaip „Tėve mūsų“,
Gali kartot kaip maldą ištisai.
Žodžius darbais patvirtina jisai.
Jūs gilią duobę kasėt mums ant tako,
Tegu jinai praryja jus, tegu.
Taip jums, pagonys, fon Kniprode sako,
Kryžiuočių komturas! — Ei, ant žirgų!“

Prie vartų jis sulaiko savo žirgą,
Paskui laukais nudunda jie staiga,
Tik kai kada tamsoj šarvai sužvilga,
Tik kai kada sužvanga pasaga,
Tik kai kada, girdėt, žirgai sužvengia,
Kaskart toliau, kelionė jų ilga,
Juos pagaliau tamsi naktis uždengia.

Kalbėjo Rimvydas jiems iš paskos:
„Laimingai! Ir tegu kryžiuotis žino,
Kad jis netryps žemelės mūs pilkos.
Kaip viskas keičias! Ačiū tau, Gražina!
Ir kaip dabar sakyti, kad, girdi,
Tau viskas aišku artimo širdy?
Ar tai seniai neleido man prabilti

Ir savo pyktį valdė vos-ne-vos?
Atrodė, jis lyg aras ruošės kilti
Ir pult greičiau ant Vytauto galvos.
Tuo tarpu čia saldus žodelis vienas,
Viena meili merginos šypsena —
Ir krinta jam iš rankų kietas plienas.“
Tur būt, užmiršo senis, ir gana,
Kad Gražina — gražuolė, kokių reta,
O ir Liutauras buvo vyro metų.

Kalbėdamas jis pakelia akis,
Gal būt, lange švieselę pamatys,
Tačiau languos tamsa dar viešpatauja,
Geriau jisai čia priebuty palauks,
Pakol jį kunigaikštis pasišauks.
Palaukęs kiek, sargų pasiteirauja.
Ir kas čia bus? Paraudo jau rytai,
O kunigaikštis miega dar kietai.

„Ir kas gi čia galėjo atsitikti?
Suprasti jį nebeturiu jėgų:
Dar neseniai jis rodė savo pyktį,
Visus karius prikėlė iš miegų
Ir miega pats? Rytai raudonai dažos,
Už miško laukia vokiečiai seniai,
Bet išvaryti jų pasiuntiniai?
Išvarė juos kunigaikštienės pažas!..

Nejau praleidęs būčiau pro ausis
Iš vakarykščio pokalbio bent žodį?
Kiek aš menu, piktai kalbėjo jis,
O Gražina maldavo jo, atrodė?

Nejaugi ji pati sava valia
Tuos kryžiuočius išvyti sugebėjo?..
Ar ne per daug jinai pasitikėjo
Moters kerais, glamonėm, jų galia?
Tiesa, žinau, kad jai drąsos nestinga,
Bet ar nūnai ji ne per daug ryžtinga?“
Ir čia atėjo galas jo kalbom,
Pamatė jis kunigaikštienės tarną.
Šis merkia jam, jie bėga paskubom
Į Naugarduko rūmų kairį sparną.
Čia Rimvydą sutiko Gražina,
Įleido, ir užsisklendė stūma.

„Mūs reikalai, žilgalvi, sušlubavo,
Tačiau kol kas turėkime vilties:
Jei ši diena apvyklė mus, apgavo,
Gal rytdiena dosnias rankas išties.
Tiktai kitiems neskelbkim šio dalyko,
Tebus pily, kaip visuomet, ramu.
Pasiuntiniai kol kas atgal išvyko,
Kad kunigaikštis savo sprendimu
Kryžiuočiams tiems kažko nepažadėtų,
Dėl ko vėliau gailėtis pats galėtų.

Tu nebijok Liutauro. Pagaliau
Juk jo planų čia niekas ir negriauna:
Galėsime greit sušaukti jam kariauną,
Jei pyktis tas jį degins ir toliau.
Jau šiandien jis išsirengė į karą,
Nesuprantu, kodėl taip nelauktai.
Juk neseniai sugrįžo jis į dvarą,
Į kampą šarvus numetė tiktai,
Pavargusiam iš tolimos kelionės
Ir pailsėti reik, be abejonės!“—

„Tu poilsī, valdove, jam perši?
Kareiviui juk jēgū ilgam užtenka!
Jau per vėlu: jei žengė žingsnį šį,
Tai nebelauks nė pusvalandžio menko.
Papasakok, kaip tu pas jį ėjai,
Kaip priėmė jis tavo patarimą?“

Kunigaikštienė pasakoti ima,
Tačiau kažkas ir vėl sutrukdo jai²⁷.
Girdėt, atjojo raitelis į kiemą,
Atbėgęs pažas kalba apie tai,
Kad kelyje į Lydą mūs žvalgai
Sučiuopę vokiečių liežuvį vieną²⁸.
Pasakęs šis, kad raitelių būriai
Patraukę jau į vieškelį iš girios,
Kad paskui juos ir knechtai, ir kariai
Ir kad gale vežimai sunkūs irias.
Kai tik rytuos prašvisianti diena,
Jie Naugarduko pilį pult maną.

Te Rimvydas nubėga pas valdovą
Ir leišklauso, ką šis pasakys:
Ar mums pily, ant sienų, ruoštis kovai,
Ar gal lauke pažvelgti jiems į akis.
Kol su pabūklais knechtai čia pribūsią²⁹,
Patylomis užpult railų gretas
Žvalgai mums siūlo ir, į pelkių pusę
Nugrūdus juos³⁰, apskaldyti kaktas.
Žygiuojančią pėsčiųjų knechtų vorą
Užklupt galės mūs raiteliai vėliau,
Pakol sutryps su žemėm pagaliau
Piktų driežų šią padermę nedorą.
Jau Rimvydas nustebęs kiek gana,
O dar labiau nustebus Gražina.

„O kur pasiuntiniai?“ — ji pažą klausia.
Sumišęs jis nutyla, kol galiausiai
Pažiūri tiesiai poniai į akis.
„Ką aš girdžiu? — nustebęs klausia jis. —
Antriems gaidžiams šią naktį nugiedojus,
Liutauro valią perdavei pati,
Kad vokiečiams čia vartai užverti,
Kad jie daugiau nekeltų čia nė kojos!“

„Taip“, — taria ji, išbalusi visa.
Kol sudėlioja sakinį nesklاندų,
Ji nuo kitų paslėpti veidą bando.
„Gerai sakai, prisimenu, tiesa...
Ir kaip man buvo iš galvos iškriėtį!
Skubu — bet ne, žinau jau, kas daryti...“
Kunigaikštienė mąsto tyloje,
Jos galvoje mintis kaip grūdas bręsta,
Kol kas jinai nežinoma, nauja,
Kol kas jinai, tik blykstelėjus, gęsta,
Liepsnoja vėl, užvaldo visą ją —
Ir štai užgimsta naujas planas veikiai,
Dabar jau ji tik įgyvendint reikia.

„Einu, prikelsiu vyrą iš miegų,
O kariauna tegu už vartų suka.
Tu įsakyk balnoti žemaituką,
Išneški dalį viešpaties šarvų.
Ir nevalia uždelst, atidėlioti!
Kas neklausys — prieš vyrą atsakys.
O Rimvydas te viską sutvarkys.
Neklausinėt iš anksto, nespėlioti,
Į kur, kodėl, kariausime ar ne,
O savo pono laukite kieme.“

Pasakius tai, ji durų linkui žengia.
Ir Rimvydas išbėga paskui ją:
„Kur aš skubu? Kariai jau pasirengę
Ir surikiuoti, viskas tvarkoje.“
Jis atsidūsta, neskuba, sustoja,
Į žemę žiūri, mąsto, o sykiu
Galvodamas jis nieko negalvoja,
Nes tarp daugybės įvykių tokių
Jo netvarkingos mintys išsidraiko,
Ir protas jų daugiau nebesuvaiko.

„Bereik čia laukiu. Greitai jau prašvis,
Mįslė pati turės man paaiškėti.
Bet su Liutauru reikia pakalbėti.“
Ir Rimvydas jau žengia pas duris.
Tuo tarpu durys tyliai suvaitoja.
Liutauras vienas eina. Ant pečių
Liepsnoja skraistė purpuru skaisčiu.
Jis visuomet su ja į karą joja,
Nuleistas buvo antveidis, beje,
Lengvi šarvai dabino kunigaikštį,
Mažesnį skydą laikė kairėje,
Dešinėje jis nešė kardo raikštį.

Bet eisena valdovo netvirta,
Jis piktas liūdi, kremtasi, atrodo.
Kada kariai praėjo ar svita,
Pasveikint jų žvilgsniu nesusigodo.
Iš pažo ima lanką ir strėles,
O kardą gi prie dešnio sega šono,
Visi šią klaidą regi iš šalies,
Tačiau nedrįsta perspėt savo pono.

Išsiūtų auksu vėliavų šilkai
Jau išskleisti prie vartų suplazdėjo.

Ant žirgo sėdo, jau karių pulkai
Šauksmais, trimitais sveikint jį turėjo,
Tačiau, ranka pamojęs tris sykius,
Jisai tylėt, neklausinėt įsako,
Tuoj pat už tilto svitą, dvariškius
Pats išveda visai į kitą taką.

O ir jis pats ne vieškeliu plačiu,
Bet dešinėn pavarė žemaituką.
Tarp krūmų ir milžinkapių stačių
Prapuolę, jie į vieškelį vėl suka.
Gilia dauba nujoja jų būrys,
Kaskart labiau platėja dauburys.

Per tankią girią raitėsi upelė.
O buvo ji nuo rūmų tiek toli,
Kad vokiečių patrankas vos gali
Girdėt pily. Artėdama prie kelio,
Platėjo ji ir veržėsi skubi,
Pakol didžiulio ežero glėby
Pati išnyko, o toliau prie šilo
Prieš jojančių akis kalva iškilo.

Išskleidę ten kariauninkus savus,
Greit kryžiuočius lietuviai pastebėjo,
Jų vėliavas, jų ietis ir skydus.
Paskui staiga du priešai sujudėjo,
Ir spaudžia jie krūtinę krūtinė,
Tvirtai kryžiuotis laikosi balne.

Taip Paneriuos galingi medžiai linksta,
Kai rudeniop nugelsta lapija,
Kada rasa mėnulio šviesoje
Į perlinius karoliukus sustingsta.

Pakeleivingam ryto tyloje
Vaidenasi, kad miškas tas iš tolo —
Tai sidabrinis, lapai iš krištolo.

Iškėlęs kardą virš galvos piktai,
Valdovas puolė kryžiuočius įniršęs.
Pamatę tai, stebėjosi vadai —
Kodėl staiga jis komanduot užmiršęs,
Kariai kaip medžiai virsta paskui jį.
Liutauras nenurodė, kaip kariauti:
Jei pats manęs užpulti vidury,
Tai kas sparnams turėtų vadovauti?

Bet Rimvydas — antra visų galva,
Valdovo valią jis iš anksto mato,
Šarvuotus jis rikiuoja ties kalva,
O lankininkus iš kraštų pastato —
Nuo seno taip kariavo Lietuva.
Užverda vėl sunki, nuožmi kova,
Nakties tyloj paklaikę priešai rėkė:
„Jėzus Marija!³¹ — Hop, valio, į priekį!*

Kaskart karščiau, kas kartą vis arčiau.
Nejau naktis ši amžių bėgy dingo,
Kodėl, naktie, tavęs aš nemačiau,
Naktie šauksmų ir pergalių didingų?
Atskirt sunku, kur priešai, kur draugai,
Šalmai ir galvos nuo pečių riedėjo.
Jei kurio nors kardai pasigailėjo,
Tą sutrypė pasagomis žirgai.

O kunigaikštis mūšio ugnyje
Tarp vanagų tarytum aras nardo;
Jį iš šarvų pažino šunauja,

Iš skraistės ir aukštai iškelto kardo.
Gal jie būriu įveikti jį valios?
Bet sumušti pasprunka atgalios.

Nejau jėga apleidusi valdovą?
Gal tai valia aukščiausiųjų dievų?
Juk kas iš to, kad veržiasi į kovą,
Bet kardu net neprakerta šarvų?
Gal kardo jis valdyti nebemoka,
Kad šis dažnai nuslysta ir atšoka?

Pajuto tai kryžiuočiai kaip matai,
Sugrižo vėl, atgavę drąsą, ūpą,
Ir, ietimis grasindami piktai,
Taryt mišku valdovą jie apsupo.
O jis nemoka pasitikti jų
Nei savo ietim, nei kalaviju.

Ir būtų jį kryžiuočiai nugalėję, —
Aplink jų pilna buvo kaip uodų, —
Jei ne savi pagalbon atskubėję,
Pridengę jį ir kardu, ir skydu.
Vieni už jį kapojasi įnirtę,
Kiti nuo jo nukreipia priešo kirtį.

Baisi naktis praėjo. Greitai švis,
Rytuos dangus lyg purpuru nulietas.
Nuožmi kova liepsnoja, verda vis,
O priešai vis nepajuda iš vietos.
Ir pergalės dievaičiui iš tiesų
Pasvert sunku svarstyklėmis jų bylą:
Vienodai kraujo ima iš visų,
Ir nė viena lėkštelė nepakyla.

Taip lygiai senis Nemunas kely,
Prie Rumšiškių sutikęs kietą uolą*³²,
Užgriūva ją, atbėgęs iš toli,
Šlapiais pečiais tą milžiną užpuola
Ir be jokios jį daužo atvangos.
Tačiau akmuo, matyti, irgi kietas, —
Jis Nemunui vis neužleidžia vietos,
O šis taip pat nepasuka vagos.

Kryžiuočių jėgos baigėsi taipogi,
Teliko pulkas paslėptas toli,
Iš paskutinių jis lietuviams smogė,
Pats komturas į mūšį vedė jį.
Mūsiškiai po ilgų grumtynių also,
O čla nauja užgriuvo dar jėga, —
Ir neišlankę traukėsi. Staiga
Nuo kalno jie išgirdo vyro balsą.

Į jį nustebę pažvelgė visi:
Taryt priaugęs buvo jis prie balno,
Tarytum eglė didelė, tamsi
Šešėlį juodą metė jis nuo kalno,
Nes juodas šalmas buvo ant galvos,
Juoda skraiste pridengęs buvo veidą.
Sušukęs jis į mūšį pasileido,
Tačiau su kuo, prieš ką jisai kovos?

Užpuolė jis kryžiuočių gausų būrį,
Girdėt šauksmai, nuožmios kovos garsai.
Matyt, karys galingą ranką turi,
Nes lyg perkūnas grumiasi jisai,
Ir vėliavos nukrinta prieš tą vyrą,
Sumišę gretos riterių payra,

Taryt miške, kai traką sau valai,
O medžiai gi tau priešinas sustoje,
Tai po kirviu parkrinta ažuolai,
Po piūklu lieknos pušys suvaitoja,
Ir tu kerti, kol pro šakas retas
Sušvinta tau vaiski dangaus mėlynė,—
Taip kelią sau pro riterių gretas
Pas lietuvius nežinomasis skynė.

Skubėk, kary, kol laiko dar yra,
Nes mūšis jau į pabaigą artėja,
Lietuvių gretos yra, ir retėja
Aštrių kardų, ragotinių tvora!
Pats komturas po mūšio lauką platų
Pikta akim Liutauru ieško jau.
Ir pagaliau jie vienas kitą mato,
Bus žūtbutinė dvikova tuojuo.

Kalaviju Liutauras priešą smogia,
Baisia ugnim kryžiuotis trenkia jį³³.
Nejau, valdove, sužeistas tu, jogei
Vėl užsimoti jau nebegali?
Jau vadeles iš rankų jis paleido,
Mirties šešėlis palietė jo veidą,
Pagalbon skuba jam savų būrys,
Bet sužeistas iš balno virsta jis.

Juodasis vyras skaudžiai suvaitojo,
Ir priešus jis iššvaistė į šalis,
Vos kardu tik jis smogti užsimojė,
O komturas jau žemėj begulįs.
Ir juodas žirgas jį kanopom mina,
Karys toliau sau platų kelią skina.

Apspito kunigaikštį karvedžiai,
Juodasis riteris tuoj atskubėjo,
Atsagstė šarvus jo ir atidžiai,
Krūtinėj gilia žaizdą apžiūrėjo.
Kraujais paplūdo vėl sunki žaizda,
Skausmai valdovui sąmonę gražino,
Akis pravėręs, dvariškius pažino.
Jis užsitraukė antveidį tada,
Šalin tarnus ir kareivius nuvarė,
Suspaudė ranką Rimvydo tvirtai.
„Dabar jau galas, seni, — tyliai tarė, —
Tu paslapytį laikyk visą tai:
Jau per vėlu man priekaištaut ar pykti.
Norėčiau aš pily ramiai užmigti.“

Nustebęs klausė Rimvydas. Net jis
Savom akim tikėti negalėjo,
Jo visą kūną purtė drebulys,
O kaktą šaltas prakaitas užliejo:
Pažino vado balsą iš tiesų,
Bet ne Liutauro kalba jis balsul

Paliepęs Rimvydui vest žirgą už vadelių,
Juodasis riteris ant savo kelių
Valdovą ima, glaudžia jį tvirtai,
Ranka mėgina sutūrėti kraują
Ir duoda ženklą jot greičiau; antai
Iš mūšio jie trise namo keliauja.

O smalsūs miestelėnai pakely
Sutinka juos ir žiūri nusiminę.
Pavaro žirgus jie tiesiog per minią,
Jau ir pilis aukštoji netoli,

Ir štai, vartus sunkiuosius užrakinę,
Įsako jie sargams stovėt šalia,
Atkelti vartų nickam nevalia.

Pulkai garbingai vėliavas jau nešė,
Apvainikuotas pergale nauja,
Tačiau mažai ką džiugino žinia ši,
Kiekvienas skausmą jautė širdyje
Ir su viltim apie valdovą klausė:
O galgi jo žaizda ne per giliausia?

Bet nevalia įeiti jiems pilin,
Nes užrakinti vartai jos tvirtieji.
Antai jie atsivėrė — ir tolyn
Su kirviais, piūklais skubinas kirtėjai
Ir kerta krūmus, maumedžius, pušis,
Senas egles aštriaisiais piūklais skina
Ir veža jas į miestą. Vaizdas šis
Pakelyje ne vieną sugraudina.

Pamiškėje, kampely nuošaliam,
Ten, kur Perkūną garbino vaidilos,
Kur vėtrų dievui lenkės galvos žilos*,
Tenai, kur arklius, jaučius skerdė jam,
Kur avinus kiekvieną dieną piovė, —
Dabar ten laužą didelį sukrovė.

Ant laužo to, pritvirtintas balne,
Tarytum stabas vokietis sėdėjo*;
Šarvai ir ginklai saulėje spindėjo,
Prie medžio jį pririšo grandine.
Tai jis saviems į pilį kelią rodė,
Tai užmušėjas, Ditrichas Kniprodė.

Subėgę jau miestiečiai, kunigai³⁴
Ir laukia galo su viltim ir baime:
O galgi dar aplenks sunki nelaimė,
Tačiau viltis rusena neilgai.
Liūdnom akim sužiuro jie į pilį,
Naujienu laukia, klausosi ir tyli.

Trimitas pasigirdo iš pilies,
Ir tiltas nusileido. Štai ant skydų
Velionį išnešė. O netolies
Iš lėto traukė pulkas jo palydų.
Prie jo štai kardas, strėlės su lanku,
Lyg purpuras, raudonas rūbas sklaistos.
Valdovo ūgis, bet žmonėms sunku
Pažinti jį, nes antveidis nuleistas.

Tai jis, tai jis, stiprias rankas turįs
Didžios šalies valdovas ir teisėjas!
Ar atsirastų kitas toks, kuris
Tiek daug karų, tiek mūšių būt laimėjęs?
Kodėl, valdove, laidojant tave,
Nieks papročių senųjų nebepaisė?
Ne su tokiom juk apeigom, garbe
Senolį tavo laidojo kadaise.

Kodėl nėra su tavimi kartu
Nė vieno tavo palydovo, pažo?
Kodėl nėra bėrųjų ir sartų,
Ar stainiose jų buvo tau per maža?
Gal sakalų raibųjų pristigai,
Kam skalikus greituosius palikai?

Ant laužo kūną deda ir nutyla,
Kariai tuo tarpu pieną, midų pila.“

Ēgams vaitojant liūdesiu tyliu,
Jau giesmes štai vaidilos užgiedojo.
Jau užsimojo kunigas peiliu.
„Sustokite!“ — juodasis vyras joja.

„Kas jis? — teiraujas žmonės. — Kas gi jis?“
Visi dar mena vakarykštę kovą,
Kai mūs pulkams padėjo šis karys,
Kada kryžiuočių apsuptą valdovą
Apgint skubėjo, grūmės už abu
Ir komturą nukirto kaip žaibu.

Tai tiek žinių apie šį vyrą liko.
Tie patys rūbai, žirgas ir šarvai.
Iš kur ir ko jisai pas mus atvyko?
Štai šalną jis nusiima. Dievai!
Tai jis! Liutauras! Gyvas! Atsirado!
Staigi žinia visiems užkando žadą,
Linksmi šauksmai pakyla pagaliau
Ir sveikina jį, apraudotą jau,
Danguj net žvaigždės krūpčiojo ankstyvos.
„Liutauras gyvas! Kunigaikštis gyvas!“

Stovėjo jis išbalęs ir rūstus,
O aidas dar linksmus šauksmus kartojo,
Akim lėtai jis permetė visus,
Nusišypsodamas atsidėjojo.
Bet tai nebuvo toks šypsnyš, kuris,
Širdy užgimęs, reikštų tikrą jausmą,
Tai šypsena pro ašaras ir skausmą,
Nuo lūpų ji kaip mat kažkur nuskris,—
Ji kaip gėlė baltoj velionio saujoj,
Nešildo ji sušalusio jo kraujo.

„Uždekit laužą!“ — Dūmų sukuryš
Aukštai, aukštai pakyla į padangę.
„Ar žinot jūs, kad dega moteris,
Nors ją ir sunkūs kario rūbai dengia?
Nors moteris, bet karžygys dvasia*.
Atkeršijau, bet ji jau amžiams miega!“
Pasakęs tai, ant laužo jis užbėga
Ir draug su ja pradingsta liepsnose*.

LEIDĖJO EPILOGAS

Jei, skaitytojau, tu išklausei viską tyliai,
Nenustebsiu, jei šia pabaiga nusivylei,
Nes vaizduotė tava ir sujaudintas protas
Po sakmės pabaigos pasiliko nesotūs:
Kam, dėl ko Gražina pavadavus valdovą?
Ir kodėl jis tada pavėlavęs į kovą?
Gal valdovė pati savo valią parodė?
Kam Liutauras staiga savo pakeitė žodį?
Bet, skaitytojau, tu tik be reikalo klausi,
Nes atsakymą jau nežinia ar begausi:
Jau numiręs žmogus, šitą sakmę sudėjęs
Ir užrašęs trumpai, ką regėjęs, girdėjęs.
Iškraipyti tiesos jis ir pats neišdrįso,
O klaidingų gandų neužrašė iš viso.
Kai gavau į rankas seną rankraščių šitą,
Pamaniau: gal skaitys jį eilėm surašytą,
Nes skaitytojui jis atitekti privalo,
Ir ieškojau visur šios istorijos galo,
Naugarduką lankiau ir visų teiravausi, —
Tik menki atgarsiai bepradžiugino ausį.
Ją žinojęs gerai vienas Rimvydas senis³⁵,
Bet jau miręs jisai, o tada, kai gyvenęs,
Paslaptį visa tai ligi galo išlaikęs.
Laimė, kitas žmogus man tenai pasitaikęs.
Aš valdovės pačios seną tarną regėjau
Ir su juo atvirai apie viską kalbėjau,
Užrašiau jo žodžius (galgi jis apsirinka?).
Bet mačiau — jie visi prie to rankraščio tinka
Ar čia viskas tiesa, negaliu spręst iš karto,

Kas apkaltins melu, nesigriebsiu už kardo³⁶,
Nes nè žodžio aš pats nuo savęs ne pridėjau,
Užrašiau viską taip, kaip iš tarno girdėjau.
„Prašė daug Gražina, — šitaip tarnas bylojo, —
Ir maldavo ilgai, puolus vyrui po kojų,
Kad nekviestų jį Lietuvon niekadėjų,
O valdovas tada baisiai pykti pradėjo,
Bet su šypsena tų jos maldavimų klausė.
„Ne, — kartojo jai, — ne!“ Ir išvarė galiausiai.
Ji nusprendė palaukt, paprašyti dar kartą,
O magistrą išvyt man įsakė už vartų.
Išvijau juos visus. Mes suklydom abudu.
Pasirodė esąs karšto vokietais būdo.
Užsigavo už tai, kad vartus jam uždaro,
Ir ne paslaugą mums jis pasiūlė, o karą.
O kai aš pasakiau poniai žinią šią naują,
Bėgo vyro jį kelt, aš iš tolo sekiau ją,
Išsiskyrėm staiga. Rūmus sutemos klojo,
Kunigaikštis kietai savo menėj miegojo.
Ji prikelt iš miegų savo vyro nedrįso,
O gal veltui maldaut nenorėjo iš viso.
Pastovėjo jinai, neištarus jo vardo:
Nusitvėrė staiga vyro aštrųjį kardą,
Ant Liutauro šarvų užsivilko jo rūbą
Ir privėrus duris, jau į prieangį skuba.
Man įsakė tylėt ir nežadinti pono.
Jau išėdo balnan, o prie kairiojo šono
Ji užmiršo, tur būt, prisisegt kalaviją,
Apieškojau visur — tartum žemė prarijo.
Kai grįžau atgalios, tiltas vėlei pakilo;
Pažiūrėjau, deja! Pulkas jojo link šilo.
Baimė ima mane, žemė slysta po kojų,
Nežinau, ką daryt, ir svarstau, ir galvoju.
Duslūs šūviai girdėt, ir pašvaistės kaip kraujas.

Supratau aš tada, kad su vokiečiais kaujas.
Mūšio triukšmą, tur būt, ir Liutauras išgirdo,
Nes tuojau iš miegų savo menėj pakirdo,
Šaukia, ploja delnais. Aš drebu pasislėpęs
Ir klausau jo šauksmų iš tamsiausios palėpės.
Ieško kardo, šarvų, nematyti lyg tyčia,
Nuskubėjo tuoj pat į Gražinos seklyčią.
O paskui aš žiūriu — kiemo durys išlaužta.
Aš prie lango skubu (rytuose, žiū, jau aušta).
Kunigaikštis kieme šaukia, klausosi — veltui,
Nėr visoj pilyje, kas vartus beatkeltų.
Pasimetęs visai, prie arklidžių nuėjo,
Kur valdovo žirgai greitakojai stovėjo.
Ir išjojo jisai, savo žirgo negirdęs,
Pasiklausė, iš kur šūviai, aimanos girdis.
Štai, paleidęs vadžias, jis pašoko kaip žaibas
Ir nuskriejo kovon tartum sakalas raibas.
Aš pro langą žiūriu, ir aušra jau pakilo.
Saulėi tekant, staiga mūšio triukšmas nutilo.
O paskui pamačiau — kunigaikštis parvyko
Ir su Rimvydu jis nešė ponią iš tyko.
Prisiminti baisu: kraujas čiuurkšlėmis tryško,
O krūtinėj — žaizda, mielas veidas išblyško,
Ir parkrito jinai savo vyrui po kojų,
Ir, užlaužus rankas, ji maldavo, vaitojo:
„Pirmąkart apgavau aš tave, mano vyre!
Dovanok man, meldžiu!“ Suvirpėjo ir mirė.
Kunigaikštis, šalin porą žingsnių nužengęs,
Pastovėjo, ranka sau akis užsidengęs.
Iš palėpės, visus ir girdėjęs, ir matęs,
Aš pabėgau. — Toliau viską žinote patys.

Tiek paporinti man senas tarnas išdrįso,
(Draudė Rimvydas jam net kalbėti iš viso).
Mirus Rimvydui, greit ir ta baimė praslinko,
O žinia kaip daina ėmė sklisti aplinkui.
Nesurasi tokios Naugarduko pirkelės,
Kurioje šios dainos neniūniuotų mergelės.
Šia daina ir nūnai apdainuoja Gražina
Ir Lietuvos lauku mūsų lauką vadina

